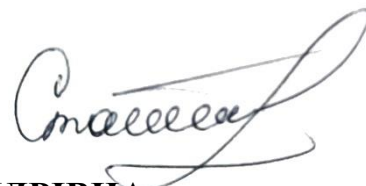

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СТАРИКОВСЬКА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 316.653:316.658:659.4(043.3)

**ФЕНОМЕН ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ І
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та управління Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – *Скворець Володимир Олексійович,*
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціології
Запорізького національного університету
Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти: *Денисенко Ірина Дмитрівна,*
доктор філософських наук, професор,
декан факультету психології і соціології
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г.С. Сковороди
Міністерства освіти і науки України;

Спиця Наталія Валеріївна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
Міністерства освіти і науки України.

Захист відбудеться 04 грудня 2020 року об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д17.051.05 у Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Дніпровська, 33-А, корпус 4, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус II, ауд. 132.

Автореферат розісланий 04 листопада 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Капріцин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження обумовлена виявленням нестабільного стану функціонування громадської думки, що, з огляду на порушення темпу її формування, стає причиною тиражування ідей, які відображають спотворену картину соціальної дійсності. Наростання світоглядної невизначеності соціальних суб'єктів та глибоких соціальних проблем в Україні, розповсюдження інформаційних війн та засобів інформаційно-психологічного впливу свідчить про дисгармонію взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, що у пострадянський період зазнав нових викликів, у зв'язку з нездатністю забезпечити становлення демократичної моделі механізму функціонування громадської думки. Діюча модель відносин держави і громадянського суспільства, з одного боку, загрожує втратою легітимності державної влади, а з другого – створює умови для посилення залежності громадян від держави, тоді як вільний вияв громадської думки покликаний бути рушійною силою у розгортанні процесів самоорганізації суспільства та дієвим важелем впливу на державну владу.

Соціально-філософський аналіз громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства актуалізує потребу у розробці теоретико-методологічного підґрунтя у вивченні сутності та специфіки становлення громадської думки як важливого прояву протиріччя держави і громадянського суспільства в українському суспільстві. Актуальність теми дослідження посилює необхідність класифікації моделей механізму функціонування громадської думки на основі характеру взаємозв'язку держави і громадянського суспільства з метою подальшого удосконалення цього взаємозв'язку як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в українському суспільстві.

Підґрунтя для дисертаційного дослідження заклали науково-дослідні праці українських та зарубіжних дослідників: В. Бебика, В. Беха, О. Васильченко, В. Воловика, Ю. Габермаса, П. Горностай, М. Горшкова, Б. Грушина, В. Глазунова, В. Воронкової, Ф. Гегеля, Ф. Гольцендорфа, І. Денисенко, І. Капріцина, В. Карлової, Д. Канемана, В. Коробейникова, О. Краснокутського, Г. Лебона, М. Лепського, У. Ліппмана, Н. Лумана, Л. Мазур, Є. Ноель-Нойман, Г. Почепцова, В. Скворця, Н. Спиці, Г. Тарда, О. Уледова, М. Шульги. Проблемні аспекти формування та функціонування громадянського суспільства досліджували: О. Білокопитов, М. Боришевський, К. Величко, М. Калініченко, А. Карась, Ю. Шемшученко, А. Шинкович. Проблему державно-владних відносин у своїх працях висвітлювали: М. Братасюк, О. Макарова, О. Росоляк, В. Торяник. Окремі напрямки аналізу громадської думки були представлені у наукових працях таких дослідників: М. Багмет, Л. Балуцька, С. Безклубенко, Д. Гавра, Л. Городенко, О. Дмитренко, М. Калініченко, К. Кандагура, І. Костиря, О. Кононенко, Я. Легеза, Д. Наружний, С. Недов, О. Романенко, Л. Руженко, В. Полторака, С. Чавкіна та інші. Співвідношення держави і громадянського суспільства аналізували:

М. Бойчук, В. Воробйов, Ю. Габермас, А. Карась, О. Мазурик, Л. Мельник, Н. Онищенко, О. Скрипнюк та інші, але громадська думка не є об'єктом їхнього дослідження в межах цього взаємозв'язку. Аналіз соціально-філософської літератури засвідчує, що феномен громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, на нашу думку, був проаналізований недостатньо комплексно, що вказує на необхідність продовження дослідження в цьому напрямку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету; комплексної теми № 0114U00266 «Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів», затвердженої наказом МОН України № 1193 від 25.10.2012 року; відповідає планам науково-дослідних робіт Запорізького національного університету, у межах яких розробляється тема «Стратегічне прогнозування транскордонних відносин: суб'єктність миротворення в умовах глобального конфлікту» (№ 0164004921).

Метою дисертаційного дослідження є соціально-філософський аналіз феномена громадської думки та визначення детермінант оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- *здійснити* аналіз генези філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства;
- *уточнити* сутність феномена громадської думки та зміст поняття, що його позначає;
- *визначити* основні методологічні засади дослідження феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства;
- *виявити* закономірності становлення та функціонування громадської думки;
- *обґрунтувати* механізм функціонування громадської думки в контексті дослідження особливостей прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства на різних етапах історії;
- *вивчити* стан функціонування громадської думки в українському суспільстві;
- *конкретизувати* детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні.

Об'єктом дослідження є теоретичні моделі громадської думки.

Предметом дослідження є детермінанти оптимізації знання про феномен громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства.

Теоретико-методологічна основа дослідження. У дисертації авторка спирається на принципи та підходи, які використовуються для аналізу феномена громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. *Системний підхід* використовується для аналізу громадської думки як системи, що включає до свого складу низку взаємопов'язаних елементів. *Герменевтичний підхід* необхідний для осмислення змісту понять «громадянське суспільство», «держава», «державна думка», «громадська думка», виділення місця громадської думки у структурі суспільної свідомості. *Синергетичний підхід* використовується для дослідження громадської думки як соціального процесу, що ґрунтується на засадах самоорганізації. *Діяльнісний підхід* використовується з метою означення соціальних суб'єктів у ролі носіїв громадської думки і суб'єктів соціально-політичної та громадської діяльності. Використання *діалектичного підходу* забезпечило виявлення та обґрунтування закономірностей становлення та функціонування громадської думки. Результатом використання *історико-генетичного підходу* є обґрунтування генези філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки та механізму функціонування громадської думки в контексті визначення особливостей прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства на різних етапах історії. Результатом використання *формаційного та цивілізаційного підходів* є дослідження процесу формування та функціонування громадської думки залежно від характеру взаємозв'язку держави та структур громадянського суспільства. Дисертаційна робота спирається на такі принципи дослідження: *принцип протиріччя та взаємозв'язку* – використовується для виявлення протилежних сторін і елементів (таких як держава і громадянське суспільство, свобода і необхідність порядку, заснованого на авторитеті, знання і віра, традиції і новації), які у єдності сприяють аналізу сутності феномена громадської думки та змісту поняття, що його позначає; *принцип єдності соціальної теорії та соціальної практики* – в аналізі моделей механізму функціонування громадської думки, виділених залежно від характеру взаємозв'язку і типів взаємовідносин держави та громадянського суспільства, що прискорюють або уповільнюють процес формування громадської думки, впливають на стан функціонування громадської думки в українському суспільстві; *принцип єдності історичного і логічного* – при обґрунтуванні теоретичних моделей громадської думки, *принцип сходження від абстрактного до конкретного* – при аналізі сутності феномена громадської думки та визначення змісту поняття, що його позначає, а також детермінант оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні, *принцип розвитку* – при вивченні громадської думки з позицій розвитку взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, *принцип об'єктивності* – при неупередженому аналізі феномена громадської думки, що обумовлений соціальним буттям та пов'язаний із суспільною свідомістю, *принцип науковості* – при аналізі джерельної бази, пов'язаної із проблематикою дослідження, *принцип відповідності та доповнюваності* – при дослідженні моделей механізму функціонування громадської думки, встановлених залежно від характеру

взаємозв'язку держави і громадянського суспільства та визначенні підходів до соціально-філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що на підставі соціального-філософського аналізу феномена громадської думки обґрунтовано концепцію громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Результати дослідження можна сформулювати у вигляді таких положень:

вперше:

- у соціально-філософській літературі здійснено експлікацію моделей механізму функціонування громадської думки за фазовими переходами, що представлені у вигляді особливих форм взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Виділено та досліджено такі моделі: дисипативна модель механізму функціонування громадської думки (що характеризується низьким рівнем впровадження засобів регулювання відносин держави і громадянського суспільства та хаотичними діями з їх боку); демократична модель механізму функціонування громадської думки (заснована на врівноваженій системі відносин держави і громадянського суспільства); деспотична модель механізму функціонування громадської думки (що характеризується повним домінуванням однієї сторони над іншою у відносинах держави і громадянського суспільства);

- обґрунтовано, що процес формування громадської думки залежить від прояву каталітичної та інгібіторної властивості громадської думки у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства як суб'єктів формування громадської думки. Доведено, що становлення та функціонування громадської думки є однією із основних закономірностей взаємодії держави і громадянського суспільства. Перший тип взаємозв'язку держави і громадянського суспільства прискорює зворотню реакцію соціальних суб'єктів на отриману інформацію та сприяє формуванню оціночного судження щодо соціального буття, підкріпленого спрощеним знанням про об'єкти природної і соціальної реальності. Другий тип взаємозв'язку держави і громадянського суспільства уповільнює процес формування оціночних суджень соціальних суб'єктів шляхом кристалізації отриманої, накопиченої, перетвореної інформації у комунікативному просторі.

Уточнено:

- соціально-філософське значення феномена громадської думки як цілісної соціальної реальності, що ґрунтується на єдності онтологічного, аксіологічного, праксеологічного, гносеологічного та комунікативного аспектів. Громадська думка позначає специфічну форму суспільної свідомості, яка склалася в процесі комунікативної взаємодії держави і громади, зумовленої інтересами і потребами соціальних суб'єктів на відповідному етапі історичного розвитку, результатом якої є оціночні судження щодо соціального буття, які сформувалися в процесі пізнання об'єктів природної і соціальної реальності, що виявляються і змінюються під впливом практики та ідеології та впливають на соціальне буття;

- знання про генезу філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки шляхом виділення двох груп теоретичних моделей

громадської думки: концепції, що спираються у визначенні громадської думки на поняття «соціальне буття», і концепції, що розглядають громадську думку через поняття «суспільна свідомість». Серед особливостей теоретичних моделей першого типу наступні: 1) соціальні суб'єкти формують громадську думку; 2) громадська думка залежить від груп суб'єктів; 3) соціальні умови визначають особливості формування оціночного судження; 4) визнається принцип детермінізму у формуванні та розвитку громадської думки; 5) досліджується громадська думка через взаємозв'язок особистого і всезагального, індивідуального і колективного; 6) увага приділяється таким характеристикам громадської думки, як інтенсивність поширення, стабільність, конфліктність. Особливостями другого типу є: 1) громадська думка впливає на поведінку соціальних суб'єктів; 2) громадська думка залежить від «духу часу»; 3) громадські судження, життєві позиції соціальних суб'єктів формують буттєвість; 4) досліджується ціннісна природа громадської думки; 5) досліджується громадська думка через взаємозв'язок свободи діяльності і необхідності порядку, заснованого на авторитеті; 6) акцент робиться на історичних, часових, територіальних особливостях громадської думки; 7) концепції базуються на розкритті місця громадської думки у масовій свідомості;

- знання про закономірності становлення та функціонування громадської думки, що проявляються у протиріччях «знання – віра», «свобода діяльності – необхідність порядку, заснованого на авторитеті», «традиція – новація», «держава – громадянське суспільство»;

- розуміння державницько-інституційних детермінант оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як чинників, що покликані сприяти розвитку ефективної системи державного управління, формуванню позитивного іміджу органів державної влади та використанню інноваційних розробок в управлінні соціальними процесами, та громадянсько-самоорганізаційних детермінант оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як чинників, що здатні сприяти розвитку громадянського суспільства, пошуку інтегруючого чинника та організації механізму громадського контролю за діями органів державної влади.

Набуло подальшого розвитку:

- знання про періодизацію розвитку уявлень про феномен громадської думки: на підґрунті аналізу філософських та соціально-гуманітарних засад осмислення змін у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства були виділені такі етапи: етап формування уявлень про громадську думку в контексті передконфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадськості (Стародавній світ), етап розвитку уявлень про громадську думку в контексті зародження конфлікту між державою і суб'єктами громадянського суспільства (Середньовіччя та Відродження), етап розвитку уявлення про громадську думку, що характеризується філософським та соціально-гуманітарним осмисленням феномена громадської думки в контексті конфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадянського суспільства (Новий і Новітній час);

- обґрунтування чинників, які засвідчують існування в українському суспільстві каталітичного типу взаємовідносин держави і громадянського суспільства, серед них: розвиток споживацького суспільства; віртуалізація, символізація, симуляція реальності; дезінформація громадськості в умовах ведення інформаційної війни. А також обґрунтування чинників, які виявляють наявність в українському суспільстві інгібіторного типу взаємовідносин держави і громадянського суспільства, серед них: формування системи державного управління, що виявила нездатність бути адекватною потребам українського суспільства в умовах пострадянських реалій; формування корпоративних та регіональних еліт, інтереси яких розходяться із загальнонаціональними інтересами, що веде до послаблення центральної державної влади; протилежність економічних та політичних орієнтирів владних еліт різних регіонів України зумовлюють суперечливий характер впливу на формування громадської думки; недосконалість нормативно-правової бази та правозастосовної практики, що сприяє формуванню низького рівня правової захищеності громадян; традиційний підхід до громадянської освіти та виховання (що ігнорує вплив і роль суб'єктів громадянського суспільства).

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів визначається тим, що отримані результати можуть бути використані для розробки соціальної стратегії регіонального розвитку, програм підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого спрямування з питань взаємодії з громадськістю, вирішення теоретичних і практичних проблем у галузі соціального управління, соціально-політичного програмування, інформаційної безпеки та впливу на соціальну поведінку. Запропоновані методологічні підходи до громадської думки можна застосувати у викладанні дисциплін «Соціальна філософія», «Соціологія» «Соціологія масових комунікацій», «Політологія», «Соціологія громадської думки», «Соціальні технології», «Технології соціального управління», «Соціальні комунікації в управлінні» та ін.

Особистий внесок дисертанта. Результати дисертаційної роботи, які виносяться на захист, отримані авторкою особисто та відображені в наукових публікаціях. Ключові результати, що увійшли до дисертації були отримані самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки роботи розглянуто та схвалено на таких конференціях: VI Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: миротворення у гібридних війнах» (Запоріжжя, березень 2016 р.); Придніпровські соціологічні читання: Регіональна науково-практична конференція (Дніпро, вересень 2016 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: ідеї миру та ненасильства у змінах глобального порядку» (Запоріжжя, березень 2017 р.); III Конгрес Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання» (Харків, жовтень 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (Одеса, вересень 2019 р.).

Публікації. За темою дисертації автором опубліковано 12 робіт, у тому числі 7 статей у фахових виданнях із філософських наук за переліком ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та переліку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 222 сторінки, з них 183 сторінки основного тексту. Список використаних джерел становить 24 сторінки і налічує 282 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» розглядається актуальність теми дисертації, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, теоретико-методологічна основа дослідження, наукова новизна одержаних результатів, викладено відомості про теоретичне і практичне значення одержаних результатів, відображаються публікації результатів дисертаційного дослідження.

У *першому розділі* – **«МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»** проаналізовано генезу філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки, обґрунтовано сутність цього феномена та зміст поняття, що його позначає, визначено методологічні засади дослідження феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства.

У підрозділі 1.1. **«Генеза філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства»** відображено стан осмислення громадської думки з найдавніших часів. На етапі формування уявлень про громадську думку в контексті передконфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадськості (Стародавній світ), домінує ідея покірності, необхідності порядку, заснованого на авторитеті, побудови відносин на певних засадах панування і підпорядкування (конфуціанство, легізм, моїзм, даосизм, ідеї Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона). На етапі розвитку уявлень про громадську думку в контексті зародження конфлікту між державою і суб'єктами громадянського суспільства (Середньовіччя та Відродження) визначається роль моральної оцінки як основи формування громадської думки (А. Аврелій), та її поведінкового аспекту, що постає як людська свобода волі (Т. Аквінський, І. Солсберійський). Епоха Відродження актуалізує проблему свободи діяльності у державотворчих процесах: участь соціальних суб'єктів у здійсненні верховної влади – Л. Бруні, регулювання відносин панування і підпорядкування засобами посилення морального впливу – Т. Мор, Т. Кампанела, соціально-психологічного впливу – Н. Макіавеллі. Третій етап (Новий і Новітній час) характеризується філософським та соціально-гуманітарним осмисленням феномена громадської думки в межах конфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадянського суспільства: набуває розвитку ідея утвердження прав і свобод – Ж. Руссо, Дж. Лок, свободи волі і думки, дослідження в ній співвідношення

чуттєвого і раціонального – І. Кант, значення громадянського суспільства у відносинах із державою – Ж. Боден, Ж. Руссо, Г.В.Ф. Гегель, можливість пізнання людиною дійсності – Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза Г. Лейбніц. У Новітній час громадська думка розглядається як результат взаємодії соціальних суб'єктів – А. Сен-Сімон, К. Маркс та як несвідоме утворення, що має ірраціональну природу – З. Фрейд, К. Юнг, недостатній рівень компетентності – У. Ліппман, духовне підґрунтя – Є. Ноель-Нойман.

У підрозділі 1.2. «Сутність феномена громадської думки та зміст поняття, що його позначає» визначається основа для виявлення сутності, значення та ролі феномена громадської думки. У визначенні соціально-філософського змісту цього феномена враховано єдність онтологічного, аксіологічного, праксеологічного, гносеологічного та комунікативного аспектів. Онтологічний аспект відображає існування громадської думки як цілісної соціальної реальності, побудованої на взаємозв'язку суспільної свідомості та соціального буття, в якій знаходить свій постійний вираз взаємодія держави і громадянського суспільства. Гносеологічний аспект розкриває те, яким чином ці взаємозв'язки проявляється у пізнанні природної та соціальної реальності. Практичний аспект відображає діяльнісний характер громадської думки, розкриває поведінковий аспект громадської думки, що залежить від суспільного досвіду, практики та ідеології. Аксіологічний аспект визначає ціннісне значення громадської думки як форми суспільної свідомості, що відображає норми, цінності, ідеї, потреби та інтереси соціальних суб'єктів. На основі комунікативного аспекту доводиться значення громадської думки як результату комунікативного процесу, у якому беруть участь представники громади та держави. Таким чином, громадська думка – це соціально-філософське поняття, яке позначає специфічну форму суспільної свідомості, яка склалася в процесі комунікативної взаємодії держави і громади, зумовленої інтересами і потребами соціальних суб'єктів на відповідному етапі історичного розвитку, результатом якої є оціночні судження щодо соціального буття, які сформувалися в процесі пізнання об'єктів природної і соціальної реальності, що виявляються і змінюються під впливом практики та ідеології та впливають на соціальне буття.

У підрозділі 1.3. «Основні методологічні засади дослідження феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства» обґрунтовано принципи та підходи соціально-філософського аналізу феномена громадської думки як прояву протиріччя між державою і громадянським суспільством. З метою здійснення *аналізу генези філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена громадської думки* було застосовано історико-генетичний та герменевтичний підхід. Результатом їх використання стало виокремлення теоретичних моделей громадської думки та значення взаємозв'язку соціального буття та суспільної свідомості, а також держави і громадянського суспільства у формуванні громадської думки. На основі використання принципів науковості, єдності історичного і логічного та сходження від абстрактного до конкретного виділено підходи до класифікації теоретичних моделей громадської думки. З метою *виявлення сутності феномена громадської думки та змісту поняття, що його позначає*, використовувався

системний та герменевтичний підхід, принцип сходження від абстрактного до конкретного. Результатом використання цих підходів та принципів стало цілісне уявлення про феномен громадської думки в контексті держави і громадянського суспільства. Для виявлення *закономірностей становлення та функціонування громадської думки* використовувалися принципи об'єктивності, протиріччя та взаємозв'язку. Для встановлення залежності специфіки функціонування громадської думки та характеристики взаємозв'язку держави і громадянського суспільства використовувався діалектичний підхід. Також використовувались принципи відповідності, розвитку, об'єктивності та доповнюваності, формаційний та цивілізаційний підходи. Результатом використання цих підходів та принципів стало встановлення закономірності взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як джерела становлення і функціонування громадської думки. Для вивчення стану функціонування громадської думки в українському суспільстві використовувався синергетичний та системний підхід. В результаті використання цих підходів, спираючись на принцип єдності соціальної теорії і соціальної практики, вдалося виділити чинники, які визначають дисгармонію процесу функціонування громадської думки в Україні та наслідки такого її стану для суспільної свідомості соціальних суб'єктів України. З метою *конкретизації детермінант оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні* використовувався синергетичний та діяльнісний підходи, а також принципи сходження від абстрактного до конкретного, відповідності і доповнюваності.

Другий розділ «ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА» складається з 2-х підрозділів, у яких визначені закономірності становлення та функціонування громадської думки та механізм функціонування громадської думки на різних етапах історії.

У підрозділі **2.1. «Основні закономірності становлення та функціонування громадської думки»** громадська думка розглядається через діалектичну єдність категорій одиничного і загального, перервності і безперервності, скінченного і нескінченного, стихійного і свідомого. На основі когнітивного, чуттєво-емоційного і поведінкового рівнів у ядрі громадської думки виділено міру розвитку взаємозв'язку знання та віри, свободи діяльності і необхідності порядку, заснованого на авторитеті, традицій і новацій. Встановлено, що становлення та функціонування громадської думки є однією із основних закономірностей взаємодії держави і громадянського суспільства. Досліджено взаємозв'язок державної і громадської думки. Виділено типи взаємовідносин держави і громадянського суспільства, що прискорюють (з каталітичною властивістю) та уповільнюють (з інгібіторною властивістю) процес формування громадської думки, а також моделі механізму функціонування громадської думки, залежно від характеру взаємозв'язку держави і громадянського суспільства.

У підрозділі 2.2. «*Механізм функціонування громадської думки: особливості прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства на різних етапах історії*» встановлено, що процес формування та функціонування громадської думки передбачає суб'єкт-об'єкт-суб'єктну взаємодію, на яку впливають світоглядні норми, ідеї, цінності, сформовані в суспільній свідомості, а також інтереси та потреби, вироблені в процесі освоєння соціального буття. Громадська думка *Стародавнього світу* ототожнювалася із державною, існувала у вигляді традицій та ритуалів. У період *античності* посилювався розвиток когнітивного та емоційного аспекту громадської думки. Низький рівень громадянської активності став причиною неможливості втримання демократичної моделі механізму функціонування громадської думки. Механізм функціонування громадської думки в *період Середньовіччя* залежав від взаємозв'язку знання та віри. Носіями-виразниками громадської думки були соціальні суб'єкти з-поміж еліти, які підкріплювали думку біблійськими текстами священного писання. В *епоху Відродження* зароджуються конфліктні відносини держави і громадянського суспільства. Вперше в історії розвивається тип відносин держави і громадськості, що прискорює (з каталітичною властивістю) процес формування громадської думки. В *Новий час* громадська думка остаточно відокремлюється від державної думки. Домінує принцип формальної рівності, що створює нові канали вираження громадської думки (участь соціальних суб'єктів у діяльності влади, участь у мітингах, акціях, протестах, масових протистояннях). У *Новітній час* збільшується кількість каналів вираження громадської думки. Свідоме формування громадської думки поєднується зі стихійним, поширення набуває дисипативна модель механізму функціонування громадської думки.

У третьому розділі «**РОЛЬ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ**» досліджено стан функціонування громадської думки в українському суспільстві та визначено основні детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні.

У підрозділі 3.1. «*Стан функціонування громадської думки в українському суспільстві*» визначаються зміни у соціальному бутті і суспільній свідомості після проголошення незалежності України. Досліджуються особливості взаємовідносин держави і громадянського суспільства, які проявляються у взаємозв'язку інгібіторної та каталітичної властивості громадської думки в Україні: визначаються чинники, які виявляють наявність інгібіторного типу взаємовідносин держави і громадянського суспільства, який продовжує втілюватися після розпаду Радянського Союзу на території України, а також чинники, які виявляють наявність каталітичного типу взаємовідносин держави і громадянського суспільства в Україні, який набув поширення у період розвитку ринкової економіки. Виділено наслідки втілення інгібіторного та каталітичного типу взаємовідносин держави і громадянського суспільства, які загрожують становленню демократичної моделі механізму функціонування громадської думки в українському суспільстві.

У підрозділі 3.2. «*Детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумова гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні*» виділено концептуальні напрямки для налагодження взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Серед них такі: взаємності та діалогізму, гуманізму, історизму та спадкоємності, гласності та прозорості, законності та демократизму, системності та комплексності, відповідності між соціальною теорією і соціальною практикою, об'єктивності та обґрунтованості. А також специфічні для України детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, які засновані на виділених компонентах структури громадської думки. Серед них: державницько-інституційні детермінанти (орієнтація на розвиток інтелектуального потенціалу української еліти, розширення мережі незаангажованих ЗМІ, діяльність носіїв влади на основі соціального партнерства, врахування соціокультурної багатоманітності українського народу, надання права вільної участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, забезпечення системи соціальних стандартів відповідно до громадських запитів, сприяння діалогу із громадськістю на принципі «переможець»-«переможець») та громадянсько-самоорганізаційні детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства в Україні (формування загальнолюдських цінностей, громадянської суб'єктності, відповідальності, встановлення партнерських відносин в українському суспільстві, використання міжнародного досвіду побудови діалогу громадськості з носіями влади).

ВИСНОВКИ

1. На підґрунті аналізу соціально-філософської та соціально-гуманітарної літератури визначено етапи дослідження феномена громадської думки: етап формування уявлень про громадську думку в контексті передконфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадськості характеризується визначенням кола гносеологічних, онтологічних, праксеологічних, аксіологічних та комунікативних проблем у дослідженні феномена громадської думки; етап розвитку уявлень про громадську думку в контексті зародження конфлікту між державою і суб'єктами громадянського суспільства характеризується дослідженням аксіологічного аспекту громадської думки, конструюванням перших моделей впливу на громадську думку; етап осмислення феномена громадської думки в контексті конфліктної стадії взаємозв'язку держави і громадянського суспільства характеризується виділенням громадської думки як самостійного предмета дослідження, аналізом природи виникнення хибної громадської думки, дослідженням громадської думки на теоретико-методологічних засадах холістичного та синергетичного підходів. Виділено дві групи теоретичних моделей громадської думки: концепції, що спираються у визначенні громадської думки на поняття «соціальне буття», і концепції, що розглядають громадську думку через поняття «суспільна свідомість».

2. Громадська думка позначається, як специфічна форма суспільної свідомості, яка склалася в процесі комунікативної взаємодії держави і громади, зумовленої інтересами і потребами соціальних суб'єктів на відповідному етапі історичного розвитку, результатом якої є оціночні судження щодо соціального буття, які сформувалися в процесі пізнання об'єктів природної і соціальної реальності, що виявляються і змінюються під впливом практики та ідеології та впливають на соціальне буття. Запропонована дефініція відображає соціально-філософське розуміння сутності феномена громадської думки як цілісної соціальної реальності, що ґрунтується на єдності онтологічного, аксіологічного, праксеологічного, гносеологічного та комунікативного аспектів. Зазначене формулювання відображає громадську думку як результат діяльності її суб'єктів функціонування, серед яких держава та громадянське суспільство, взаємозв'язок між якими складається під дією потреби у взаємодії та комунікації та змінюється під впливом практики та ідеології.

3. Цілісний теоретико-методологічний інструментарій дослідження феномена громадської думки як прояву взаємозв'язку держави і громадянського суспільства складає використання діалектичного, герменевтичного, діяльнісного, системного, синергетичного, історико-генетичного, формаційного та цивілізаційного підходів. Методологія аналізу феномена громадської думки спирається на принципи: протиріччя, розвитку, загального зв'язку, єдності соціальної теорії та соціальної практики, об'єктивності, єдності історичного і логічного, сходження від абстрактного до конкретного, науковості, відповідності, доповнюваності.

4. Доведено, що становлення та функціонування громадської думки є однією із закономірностей взаємодії держави і громадянського суспільства. Громадська думка поєднує процеси хаосу і порядку, що відтворюють цикл етапів її функціонування в комунікативному просторі та її розвиток як певний результат відображення протистояння між соціальними суб'єктами. У ядрі громадської думки досліджено взаємозв'язок знання та віри, свободи діяльності і необхідності порядку, заснованого на авторитеті, традиції і новачії. Виділено дисипативну, демократичну та деспотичну моделі механізму функціонування громадської думки, а також типи відносин держави і громадянського суспільства, які прискорюють (з проявом каталітичної властивості) та уповільнюють (з проявом інгібіторної властивості) процес формування громадської думки.

5. Обґрунтовано, що на ранніх історичних етапах характерною є деспотична модель механізму функціонування громадської думки. Становлення демократичної моделі механізму функціонування громадської думки пов'язується зі збільшенням росту ентропії. Вхідження відносин держави і громадянського суспільства у конфліктну фазу характеризується нестійкістю громадської думки, загостренням протистояння чинним суспільним, ідеологічним, морально-ціннісним порядком, які були причиною прояву дисипативної моделі механізму функціонування громадської думки, згідно з якою відносини держави і громадянського суспільства спонукають до прояву каталітичної властивості громадської думки. Високий рівень непередбачуваності

у суспільстві прискорює перехід до утвердження деспотичної моделі механізму функціонування громадської думки. Таким чином, в умовах надлишкового рівня непередбачуваності або детермінації у відносинах держави і громадянського суспільства спостерігається дисгармонізація процесу функціонування громадської думки. У Новітньому часі постала проблема залежних відносин держави і громадянського суспільства, посилення свідомого впливу корпоративно-групової думки на державну та громадську думку та поширення інформаційно-маніпулятивних технологій в інформаційному просторі, що призвело до зростання невідповідності між об'єктивною реальністю та суб'єктивними думками громадськості.

6. Встановлено, що після проголошення незалежності України в процесі формування громадської думки була реалізована деспотична модель механізму функціонування громадської думки. Під впливом розвитку інформатизації і технологізації всіх сфер життєдіяльності проявилися риси дисипативної моделі механізму функціонування громадської думки. Взаємовідносини держави і громадянського суспільства в Україні залежать від прояву взаємозв'язку інгібіторної та каталітичної властивості громадської думки. Серед чинників, які підкреслюють інгібіторний тип взаємовідносин держави і громадянського суспільства – формування системи державного управління, що виявила нездатність бути адекватною потребам громадян і суспільства в умовах пострадянських реалій; формування корпоративних та регіональних еліт в умовах послаблення центральної державної влади; протилежність економічних та політичних орієнтирів регіональних владних еліт; недосконалість нормативно-правової бази та правозастосовної практики, що сприяє формуванню низького рівня правової захищеності громадян; традиційний підхід до громадянської освіти та виховання. Серед чинників, що визначають каталітичний тип взаємовідносин держави і громадянського суспільства – розвиток споживацького суспільства; віртуалізація, символізація, симуляція реальності; дезінформація громадськості в умовах ведення інформаційної війни. Виділено наслідки дії цих чинників в Україні.

7. Для встановлення демократичної моделі взаємозв'язку держави і громадянського суспільства виділено концептуальні напрями: взаємності та діалогізму; гуманізму; історизму та спадкоємності; гласності та прозорості; законності та демократизму; системності та комплексності; відповідності між теорією і українськими реаліями; об'єктивності та обґрунтованості. Виділено державницько-інституційні детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства (що має такі орієнтири: розвиток інтелектуального потенціалу української еліти, розширення мережі незаангажованих ЗМІ, діяльність носіїв влади на основі соціального партнерства, вираховування соціокультурної багатоманітності українського народу, надання права вільної участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, забезпечення системи соціальних стандартів відповідно до громадських запитів, сприяння діалогу із громадськістю на принципі «переможець»-«переможець»), а також громадянсько-самоорганізаційні детермінанти оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства (формування загальнолюдських

цінностей, громадянської суб'єктності, відповідальності, встановлення партнерських відносин у суспільстві, пізнання міжнародного досвіду побудови діалогу з носіями влади), які гармонізують процес функціонування громадської думки в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України з філософських наук:

1. Стариковська О. Розвиток уявлень про громадську думку. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. 2016. № 35. С. 41-50. (Google Scholar; Index Copernicus).
2. Стариковська О. Соціально-філософський аналіз поняття «громадська думка». *Культурологічний вісник : Науково – теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. 2016. № 36. С. 145-155. (Google Scholar; Index Copernicus).
3. Стариковська О. Закономірний характер формування громадської думки. *Схід*. 2017. № 3 (149). С. 93-98. (Google Scholar; Index Copernicus).
4. Стариковська О. Сутність громадської думки. *Нова парадигма: філософські науки*. 2017. № 131. С. 79-86. (Google Scholar; Index Copernicus).
5. Стариковська О. Механізм функціонування громадської думки. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. № 70. С. 103-110. (Google Scholar; Index Copernicus).
6. Стариковська О. Стан функціонування громадської думки в українському суспільстві. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 20. С. 127-131. (Google Scholar; Index Copernicus).
7. Стариковська О. Основна передумова гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні. *Humanities Studies*. 2020. Вип. 3 (80). С. 65-77. (Google Scholar; Index Copernicus).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані результати:

1. Стариковська О. Генезис філософського осмислення феномена громадської думки. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: миротворення у гібридних війнах: матеріали VI Міжнародної наукової конференції 25 березня 2016 року*. Запоріжжя, 2016. С. 102-103.
2. Стариковська О. Визначення поняття «громадська думка». *Придніпровські соціологічні читання: матеріали Регіональної науково-практичної конференції м. Дніпро, 30 вересня 2016 р.* Дніпро, 2016. С. 94-96.
3. Стариковська О. Сутнісні характеристики феномена громадської думки. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: ідеї миру та ненасильства у змінах глобального порядку 24 березня 2017 року : матеріали VII Міжнародної наукової конференції*. Запоріжжя, 2017. С. 90-92.
4. Стариковська О. Громадська думка в контексті територіального розвитку *Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання: тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України*. Харків, 2017. С. 306 – 307.

5. Стариковська О. Особливості функціонування громадської думки у сучасному суспільстві. *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Одеса, 13-14 вересня 2019 року. Одеса, 2019. С. 66-70.

АНОТАЦІЯ

Стариковська О.О. Феномен громадської думки: взаємозв'язок держави і громадянського суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запорізький національний університет МОН України, Запоріжжя, 2020.

Дисертацію присвячено соціально-філософському дослідженню феномена громадської думки в контексті взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Проаналізовано підходи до розуміння уявлень про феномен громадської думки. Визначено сутність та зміст поняття громадської думки. Виділені моделі механізму функціонування громадської думки і типи взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Обґрунтовано закономірність взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як джерело становлення та функціонування громадської думки. Охарактеризовані чинники, які визначають функціонування громадської думки в українському суспільстві. Надані рекомендації щодо оптимізації взаємозв'язку держави і громадянського суспільства як передумови гармонізації процесу функціонування громадської думки в Україні.

Ключові слова: громадська думка, держава, громадянське суспільство, механізм функціонування громадської думки, гармонізація процесу функціонування громадської думки.

АННОТАЦИЯ

Стариковская Е. А. Феномен общественного мнения: взаимосвязь государства и гражданского общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Запорожский национальный университет МОН Украины. – Запорожье, 2020.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию феномена общественного мнения в контексте взаимосвязи государства и гражданского общества. Проанализированы два подхода к пониманию мировоззренческих представлений о феномене общественного мнения: концепции, опирающиеся в определении общественного мнения на понятие «социальное бытие», и концепции, которые рассматривают общественное мнение через понятие «общественное сознание». На основе их синтеза определено социально-философское понимание сущности феномена общественного мнения как целостной социальной реальности, основанной на единстве онтологического, аксиологического, праксеологического, гносеологического и коммуникативного аспектов. Общественное мнение представлено как результат деятельности его

субъектов функционирования, среди которых государство и гражданское общество, взаимосвязь между которыми зависит от удовлетворения потребности во взаимодействии и коммуникации и изменяется под влиянием практики и идеологии. Обоснована закономерность взаимосвязи государства и гражданского общества как источник становления и функционирования общественного мнения. Выделены и исследованы модели механизма функционирования общественного мнения: диссипативная модель механизма функционирования общественного мнения (характеризуется низким уровнем внедрения средств регулирования отношений государства и гражданского общества и хаотичными действиями с их стороны) демократическая модель механизма функционирования общественного мнения (основана на уравновешенной системе отношений государства и гражданского общества); деспотическая модель механизма функционирования общественного мнения (характеризуемая полным доминированием одной стороны над другой в отношениях государства и гражданского общества). Обосновано, что процесс формирования общественного мнения зависит от проявления каталитического и ингибиторного свойства общественного мнения во взаимоотношениях государства и гражданского общества как субъектов формирования общественного мнения. Каталитический тип взаимосвязи государства и гражданского общества ускоряет обратную реакцию социальных субъектов на полученную информацию и способствует формированию оценочного суждения по отношению к социальному бытию, подкрепленного упрощенным знанием об объектах природной и социальной реальности. Ингибиторный тип взаимосвязи государства и гражданского общества замедляет процесс формирования оценочных суждений социальных субъектов путем кристаллизации полученной, накопленной, превращенной информации в коммуникативном пространстве. Выделены факторы, которые подчеркивают существование ингибиторного и каталитического типов взаимоотношений государства и гражданского общества, а также их последствия в Украине. Даны рекомендации по оптимизации взаимосвязи государства и гражданского общества как предпосылки гармонизации процесса функционирования общественного мнения в Украине. Выделены государственно-институциональные детерминанты оптимизации взаимосвязи государства и гражданского общества (включающие ориентацию на развитие интеллектуального потенциала украинской элиты, расширение сети незаангажированных СМИ, деятельность носителей власти на основе социального партнерства, обращение внимания на социокультурное многообразие украинского народа, предоставление права свободного участия общественности в формировании и реализации государственной политики, обеспечение системы социальных стандартов в соответствии с общественными запросами, содействие диалогу с общественностью на принципе «победитель» – «победитель») и гражданско-самоорганизационные детерминанты оптимизации взаимосвязи государства и гражданского общества (формирование общечеловеческих ценностей, гражданской субъектности, ответственности, установления партнерских отношений в обществе, познания международного опыта построения диалога с носителями власти).

Ключевые слова: общественное мнение, государство, гражданское общество, механизм функционирования общественного мнения, гармонизация процесса функционирования общественного мнения.

SUMMARY

Strykovska O.O. The phenomenon of public opinion: the relationship between the state and civil society. – Manuscript.

The PhD thesis in the field of philosophical sciences by the specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Zaporizhia National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zaporizhia, 2020.

The thesis is devoted to the socio-philosophical study of the phenomenon of public opinion in the context of the relationship between the state and civil society. Two groups of models with different approaches to understanding of public opinion are identified. Based on the synthesis of selected groups of models, the essence of public opinion is determined. The thesis substantiates the relationship between the state and civil society as a source of forming public opinion and its functioning. Models of the mechanism of functioning of public opinion and types of interrelation of the state and civil society. Based on the research model of public opinion functioning, the relationship between the state and civil society has been recommended to be optimized, since they are a prerequisite for harmonizing the process of public opinion functioning in Ukraine.

Key words: public opinion, state, civil society, mechanism of functioning of public opinion, harmonization of the process of functioning of public opinion.

Відповідальний за випуск *Кудінов І.О.*
 Підписано до друку 04.11.2020. Формат 60x90/16.
 Папір офсетний. Гарнітура Times.
 Ум. друк. арк. 0,9.
 Наклад 100 прим. Зам. № 04/11-2.
 Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»
 Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
 (095) 601 33 99, (067) 755 93 44

